

JOQARI BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA AYIRIM TERMINLERDİN MÁNILERI

Qalbaeva Zulqumar

Ózbekstan Respublikası Ilimler Akademiyası
Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq gumanitar
ilimler ilim-izertlew institutı tayanış doktorantı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13914544>

Annotaciya: maqalada joqarı bilimlendiriwde qollanılauǵın termin sózlerdın mánisi hám atqaratuǵın xızmeti haqqında sóz etilgen. Olardıń dáwirler ótip óz funkciyasın joıtwı haqqında qısqasha aytıp ótildi.

Gilt sózler: termin, bakalavr, magistr, dissertaciya, doktor.

MEANINGS OF SOME TERMS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Abstract. In the article, the meaning of the term, which is used in the field of education, is also explained about the service of the teacher. It was briefly mentioned about the location of the typical functions.

Key words: term, bachelor, master, dissertation, doctor

ЗНАЧЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ТЕРМИНОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. в статье раскрывается значение термина, используемого в сфере образования и службы учителя. Вкратце было упомянуто о расположении типовых функций.

Ключевые слова: термин, бакалавр, магистр, диссертация, доктор.

Qaraqalpaq tilindegi pedagogikalıq terminlerdın barlıǵı da joqarı bilimlendiriwde qollanıla bermeydi. Sol sıyaqlı joqarı bilimlendiriw sistemasındaǵı terminler de orta arnawlı yaqı ulıwma bilim beriw mekemelerinde qollanılmaydı. Sonıń menen birge joqarı bilimlendiriw sistemasındaǵı terminlerdın barlıǵı da ózimizdın túpkilikli sózler emes, kerisinshe kópshiligi sırttan ózlesken yaqı kirip kelgen termin sózler. Usılardı esapqa ala otırıp olardıń mánilerine toqtalıp ótemiz.

Sózlerdın mánileri leksikologiyada úyrenilgeni menen, sóz mánisi menen termin mánisi arasında parıq bar. Solay eken, termin sózlerdın mánilerin de terminologiyada úyrenemiz. Al, terminologiya termin sózlerdi úyreniwshi ilim. Usı orında til bilimindegi terminler sistemasınıń izertleniwine dıqqat qaratıw orınlı. Terminlerdi bir qatar sistemalastırıp olardıń glossariyin islep shıqqan M.F.Úrkumbaev hám A.S.Axmetovlardın avtorlıǵındaǵı ilimiy iskerler, bakalavr, magistr hám oqıtıwshılardıǵa arnalǵan “Глоссарий” miyneti terminlerdi analizlewde úlken derek bolıp xızmet etedi. Usı glossariydegi termin sózlerge maqalamızda toqtalıp ótpekshimiz.

Joqarı bilimlendiriwde eń kóp qollanılatuǵın termin sóz “bakalavr”. Biz bilemiz bakalavr joqarı oqıw ornında beriletuǵın dáreje. Bul haqqında glossariyde tómendegishe túsiniq berilgen: “Бакалавр – бирыңғай Еуропалық билим беруи кеңистигиндеги жоғары билимнің биринши дәрежеси. Оны алу ушын жоғары оқу орнында кеминде үш жыл билим алу керек және кем дегенде 180 академиялық кредит ECTS жинау қажет”¹

Demek, qazaq til biliminde de joqarı bilimlendiriw terminleri arasında eń kóp qollanılatuǵın bakalavr termini derlik birdey mánis-mazmunǵa iye. Búgingi kúnde de bakalavr túsiniǵı dál usınday mánide qollanıladı, degen menen ili-bilim hám siyasattıń rawajlanıwı menen bakalavr basqıshında birqansha ózgerisler, ózgeshelikler bar. Mısalı, bakalavr dárejesinde kúndizgi ishki tálimde úsh jıl emes, al tórt jıl oqıwı belgilengen, al sırtqı tálimde bes jıl oqıwı belgilengen. Sonday-aq, usı kúnge deyin joqarı oqıw ornında bakalavr dárejesin alıw ushın 80-100 bet kóleminde pitkeriw qánigelik jumısı jazıp kelingен bolsa, keyingi 4 (tórt) jıllıqta bul qaǵıyda májbúriy emes boldı. Yaǵnıy student óz qálewine qaray pitkeriw qánigelik jumısını jazıwı yaqi sońǵı pitkeriw imtixanların tapsırıw arqalı bakalavr dárejesin alıwı múmkin boldı.

Bunnan tisqari “magistr” termini de joqarı bilimlendiriwde jiyi qollanılatuǵın termin sóz bolıp, biz bilemiz, bakalavrdan sońǵı basqısh. Bul haqqında M.F.Úrkumbaev hám A.S.Axmetovlar glossariyde tómendegishe túsiniq bergen: “Магистр – жоғары билим берудеги екинши деңгейли бирыңғай еуропалық дәреже. Бакалавр дәрежесинен кейин бериледи”.²

Demek, evropadaǵı sıyaqlı bizde de magistr dárejesi bakalavrdan sońǵı basqısh. Házirgi waqıtta magistraturada 2 (eki) jıl dawamında oqıladı hám magistr dárejesin alıw ushın 80-100 bet kóleminde magistrlik dissertaciya jumısı jazıladı hám qorǵap shıǵıladı. Magistr sózine keletuǵın bolsaq, bul termin áyyemgi tariyxta-aq qollanılǵan termin. Magistr (latinsha – magistrate - baslıq) – Áyyemgi rimde mámleketlik lawazım mánisinde qollanılǵan. Búgingi kúnge kelip bolsa joqarı bilimlendiriwde tálim alıwshı, ilim izleniwshı mánisinde qollanılmaqta.

Joqarı bilimlendiriwde eń kóp qollanılatuǵın terminlerdiń biri “doktor, filosofiya doktori”. Bilemiz, joqarı oqıw orınlarında studentler joqarı dárejede bilim alıwı ushın ilim doktorlarınan sabaq aladı, bilim úyrenedi. Bul ilim doktorları haqqında glossariyde tómendegishe túsiniq berilgen: “Доктор (философия докторы) – жоғары билим берудің бирыңғай еуропалық кеңистигиндеги үшінши деңгейли дәрежеси. Ереже бойынша жоғары оқу орындарында 8 жыл бойы билим алу мен диссертация жазуды, қорғауды талап етеди. Қазирги ресейлик

¹ Уркумбаев М.Ф. , Ахметова А.С. Билимгерлер мен талапкерлерге, бакалаврлар мен магистрларға, оқытушыларға арналған глоссарий. – Тараз; Тараз университети, 2011. -6-бет.

² Уркумбаев М.Ф. , Ахметова А.С. Билимгерлер мен талапкерлерге, бакалаврлар мен магистрларға, оқытушыларға арналған глоссарий. – Тараз; Тараз университети, 2011. -10-бет.

«ҒЫЛЫМ КАНДИДАТЫ» дәрежесине сәйкес келеди”³. Demek, bul jerde házirgi waqıtta qollanılıp júrgen PhD doktorı haqqında sóz barmaqta. Bul ilimiy dárejeni alıw ushın da búgingi kúnde birneshe talaplar qoyılğan.

Bunnan tısqarı joqarı bilimlendiriw sistemasında qollanılatuǵın tómendegi terminler glossariyde kórsetilgen: *praktikalıq magistratura* (магистратура практическая), *modul* (модуль), *bilim beriw cikli* (цикл образования), *akademiya* (академия), *assistent oqıtıwshı* (ассистент преподаватель), *ball* (балл), *kúndizgi oqıw* (очная образования), *sırttan oqıw* (заочная образования), *grant* (грант), *dekan* (декан), *dekanat* (деканат), *ilimiy xızmet* (научная деятельность), *diplom* (диплом), *diplom jumısı* (дипломная работа), *aralıqtan oqıtıw* (дистанционное образование) hám t.b.

Joqarıda bir qatar terminler kórsetip ótildi hám bular joqarı bilimlendiriwge tán bolğan termin sózler bolıp esaplanadı. Bunnan tısqarı birqansha termin sózlerdi kórsetip ótiwge boladı, biraq olardıń barlıǵın bir maqalaǵa sıydırıw múmkin emes. Solay eken, birneshe mısallar arqalı joqarı bilimlendiriw terminlerin kórsete aldıq. Joqarıda atı atalğan glossariyde berilgen barlıq terminler de joqarı bilimlendiriw sistemasına tán emes. Bul miynette ulıwma pedagogikaǵa tán bolğan terminler de orın alğan. Biz sonnan tek joqarı bilimlendiriwge tán bolğan terminlerdiń ayırımların ǵana sanap óttik. Olardıń aldınǵı hám búgingi kúndegi mánilerini ayırmashılıqlarına toqtalıp óttik. Sonday-aq, ayırım termin sózlerdiń waqıt ótiwi menen atqaratuǵın funkciyaları da ózgergenin kóriw múmkin. Mısalı: *aspirantura* hám *doktorantura* terminleri arasında dáwirler ótip funkciya almasıwı júz bergen. Aldın aspiranturada bakalavrdan soń oqıw dawam ettirilgen bolsa, búgingi kúnge kelip bakalavr basqıshınan soń magistratura basqıshı jolǵa qoyılğan. Usı orında bir soraw payda boladı: aldınǵı dáwirdegi *aspirantura* oqıw basqıshı házirgi kúndegi *magistratura* terminine durıs kele me, yaki *doktorantura* terminine me?

Glossariyde “ilim kandidatı” terminine kózimiz túsedı. Bul termin búgingi kúnge kelip qollanılmaydı, kerisinshe óz ornın basqa termin sózge bosatıp bergen: *Phd doktor* (философия докторı). Biraq dárejesi boyınsha ekewi de teńdey, heshqanday ayırmashılıqlar kózge taslanbaydı.

Maqalamızda kóp ǵana joqarı bilimlendiriw terminlerine hám olardıń mánilerine toqtalıp óttik. Ásirese olardıń dáwirler ótip mánilerindegi hám funkciyalarındaǵı ózgeshelikler haqqında maqalamızda ayırıqsha aytıp óttik.

³ Уркумбаев М.Ф. , Ахметова А.С. Билимгерлер мен талапкерлерге, бакалаврлар мен магистрларға, оқытушыларға арналған глоссарий. – Тараз; Тараз университети, 2011. -8-бет.

“Термин ең алдымен белгили ғылым саласының ұғымдар жүйесінен туындайды. Ол усы кубылысты таңбалау үшін қурастырылған немесе сол жағдай үшін арнайы ойлап табылған шартты белгилер емес.”⁴

Demek, ilimpaz aytqanınday, termin sözler ilimdegi bar bolğan mánis-mazmunğa iye sözlerdiń nátiyjesinde hám olardıń atqaratuǵın málím bir funkciyalarına qaray qalıplesedi.

REFERENCES

1. Айтбайұлы Ө. Қазақ тил билиминиң терминологиясы мәселелри – Алматы: «Абзал-Ай»баспасы, 2013, 19-бет;
2. Уркумбаев М.Ф. , Ахметова А.С. Билимгерлер мен талапкерлерге, бакалаврлар мен магистрларға, оқытушыларға арналған глоссарий. – Тараз; Тараз университети, 2011. -6-бет.

⁴ Айтбайұлы Ө. Қазақ тил билиминиң терминологиясы мәселелри – Алматы: «Абзал-Ай»баспасы, 2013, 19-бет.